

Sammanfattning av SH1014 Modern fysik

Yashar Honarmandi
yasharh@kth.se

14 november 2018

Sammanfattning

Detta ær en sammanfattning av kursen SH1014 Modern fysik.

Innehåll

1	Speciell relativitet	1
2	Kvantmekanik	7

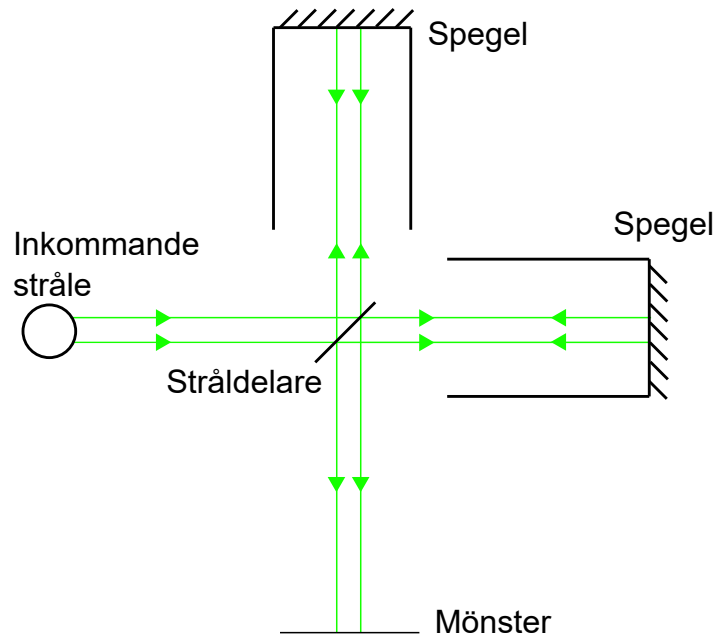
1 Speciell relativitet

Galileitransformationen Betrakta en statisk ram S och en ram S' som rör sig med konstant hastighet \mathbf{u} . Galileitransformen är den klassiska transformen av hastigheter och accelerationer mellan dessa system och ger

$$\begin{aligned}\mathbf{r} &= \mathbf{u}t + \mathbf{r}', \\ \mathbf{v} &= \mathbf{u} + \mathbf{v}', \\ \mathbf{a} &= \mathbf{a}'.\end{aligned}$$

Michelson-Morleys experiment Michelson-Morleys experiment visade att ljus omöjligt kunde propageras genom den postulerade etern.

Uppställningen som användes är (en mer avancerad variant av) Michelson-Morley-interferometern, som illustreras i figur 1.

Figur 1:

Ideen bakom experimentet var att de två "ärmarna" i uppställningen skulle röra sig med olika hastigheter relativt etern eftersom Jorden rör sig relativt Solen.

Om nu varje arm har längd L och etern rör sig med en hastighet u åt höger, tar ljuset tiden

$$\begin{aligned}t_{\text{höger}} &= \frac{L}{c+u} + \frac{L}{c-u} \\ &= L \frac{c-u+c+u}{c^2-u^2} \\ &= \frac{2cL}{c^2-u^2} \\ &= \frac{2L}{c} \frac{1}{1-\frac{u^2}{c^2}}\end{aligned}$$

att röra sig till och från stråldelaren åt höger och tiden

$$\begin{aligned}t_{\text{upp}} &= \frac{2L}{\sqrt{c^2-u^2}} \\ &= \frac{2L}{c} \frac{\sqrt{1-\frac{u^2}{c^2}}}{1-\frac{u^2}{c^2}},\end{aligned}$$

ty ljuset måste röra sig uppåt och motriktad hastigheten mot höger för att återvända till samma position i stråldelaren. Alltså borde skillnaden mellan tiden det tar för ljuset att röra sig de två vägarna ges av

$$\Delta t = \frac{2L}{c} \frac{1 - \sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}{1 - \frac{v^2}{c^2}}.$$

För Michelson och Morleys fall förutspådde de att de skulle se 0.4 fransar i interferensmönstret, men de observerade < 0.01 fransar. Efter att ha upprepat sitt experiment ett halvår senare för att utesluta påverkan från Jordens position, konkluderade de med att det inte kunde finnas någon eter.

Einsteins postulat Baserad på Michelson-Morleys experiment, kom Einstein med följande postulat:

- Fysikens lagar är de samma i alla inertialsystem.
- Ljushastigheten i vakuum har samma värde c i alla inertialsystem.

Lorentztransformationen Lorentztransformationen är en transformation för att byta mellan olika referensramar. Den skiljer sig från Galileitransformationer, som inte är tillräcklig för att beskriva denna nya fysiken.

För att härleda Lorentztransformationen, betrakta två referensramar som sammanfallar vid $t = 0$ där den ena rör sig med en hastighet v i x -riktning. För att beskriva transformationen, antar vi

$$x' = k_i x_i,$$

där det summeras över alla rymdliga koordinater och tiden. Vi antar linjaritet eftersom det annars skulle kunna uppkomma accelererande rörelse i ett system utan att det är acceleration i ett annat, vilket skulle vara konstigt. Vidare antar vi att x' ej beror av andra rymdliga koordinater, men att den kan bero av origos rörelse, och antar

$$x' = k_1(x - vt).$$

Antag nu att vi skickar ut en ljuspuls från origo vid $t = 0$. Vågfrontens avstånd från origo kommer beskrivas av

$$x^2 + y^2 + z^2 = c^2 t^2, x'^2 + y'^2 + z'^2 = c^2 t'^2,$$

eftersom ljuset skall ha samma fart i båda referensramar. Vi använder nu vår ansats för att transformera den andra ekvationen tillbaka, och får

$$k_1^2 x^2 + y^2 + z^2 + k_1^2 (v^2 t^2 - 2xvt) = c^2 t'^2.$$

Om vi sätter $t = t'$, får vi nu andra termer, och transformationen misslyckades. Vi åtgärder detta vid att anta

$$t' = k_{t,1}x + k_{t,2}t.$$

Detta ger

$$k_1^2 x^2 + y^2 + z^2 + k_1^2 (v^2 t^2 - 2xvt) = c^2 (k_{t,1}^2 x^2 + k_{t,2}^2 t^2 + 2k_{t,1}k_{t,2}xt).$$

För att transformationen skall lyckas, ger detta

$$\begin{aligned} k_1^2 - c^2 k_{t,1}^2 &= 1, \\ vk_1^2 + k_{t,1}k_{t,2}c^2 &= 0, \\ c^2 k_{t,2}^2 - k_1^2 v^2 &= 0. \end{aligned}$$

Vid att införa

$$\beta = \frac{v}{c}, \gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \beta^2}}$$

kan lösningarna skrivas som

$$k_1 = k_{t,2} = \gamma, k_{t,1} = -\frac{\beta\gamma}{c}.$$

Lorentztransformationerna ges då av

$$x' = \gamma(x - vt), t' = \gamma\left(t - \frac{\beta}{c}x\right).$$

Den inversa Lorentztransformationen fås vid att lösa ut ekvationerna för x och t , och ges av

$$x = \gamma(x' + vt'), t = \gamma\left(t' + \frac{\beta}{c}x'\right).$$

Med de givna skalfaktorerna ser vi att för små hastigheter går detta över i Galileitransformer, medan inga hastigheter över c tillåts.

Samtidighet Betrakta två händelser som inträffar vid olika tidpunkter och positioner. Lorentztransformationen ger

$$\Delta t = \gamma(\Delta t' + \frac{\beta}{c}\Delta x').$$

Detta implicerar att om händelserna är simultana i en referensram, är de inte nödvändigtvis det i den andra.

Tidsdilation Betrakta två händelser som inträffar vid samma position i den rörliga ramen. Lorentztransformationen ger

$$\Delta t = \gamma\Delta t',$$

och det mäts en längre tidsskillnad mellan händelserna i inertialramen.

Längdkontraktion Betrakta två händelser som inträffar vid samma tidpunkt i inertialramen. Lorentztransformationen ger

$$\Delta x = \frac{1}{\gamma}\Delta x,$$

och det mäts ett kortare avstånd mellan händelserna i inertialramen.

Relativistisk Dopplereffekt Betrakta återigen två olika system. Från O' skickas det ut ljuspulser vid t'_1 och t'_2 . Lorentztransformationerna ger att ljuset skickas ut vid tider

$$t_1 = \gamma t'_1, \\ t_2 = \gamma t'_2$$

och vid avstånd

$$x_1 = \gamma v t'_1, \\ x_2 = \gamma v t'_2.$$

Ljuspulserna når därmed origo vid tid

$$t_{O1} = t_1 + \frac{x_1}{c} = \gamma t'_1(1 + \beta), \\ t_{O2} = t_2 + \frac{x_2}{c} = \gamma t'_2(1 + \beta).$$

Vi inför periodtiden $\Delta t' = t'_2 - t'_1$, och får

$$\Delta t_O = \gamma(1 + \beta)\Delta t'.$$

Frekvensen för ljuspulsen ges då av

$$f_{\text{obs}} = \frac{1}{\gamma(1 + \beta)} f_{\text{källa}}.$$

Lorentztransformation av hastigheter Vi använder differentialerna

$$dx = \gamma(dx' + v dt'),$$

$$dt = \gamma(dt' + \frac{\beta}{c} dx')$$

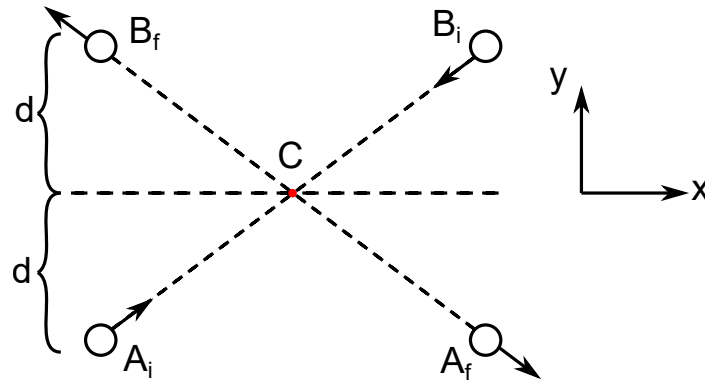
och får hastigheterna

$$u_x = \frac{dx}{dt} = \frac{dx' + v dt'}{dt' + \frac{\beta}{c} dx'} = \frac{u'_x + v}{1 + \frac{\beta}{c} u'_x},$$

$$u_y = \frac{u'_y}{1 + \frac{\beta}{c} u'_x},$$

$$u_z = \frac{u'_z}{1 + \frac{\beta}{c} u'_x}.$$

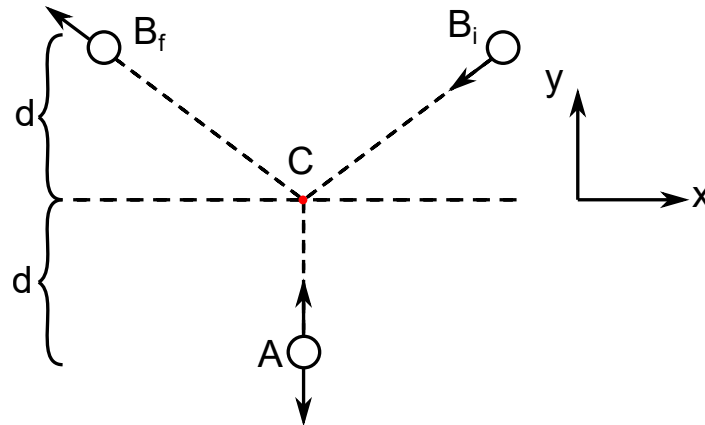
Relativistisk rörelsemängd Betrakta studsens som illustreras i figur 2.

Figur 2: Illustration

Vi antar här att rörelsen kan vara relativistisk i x , men approximeras som klassisk i y . Om partiklarna har samma massa (och hastighet), är masscentrum statiskt i C .

Vi kan alternativt betrakta studsens i ett system som följer partikeln A i x -riktning, vilket illustreras i figur 3.

Figur 3: Illustration

Båda system är inertialsystem, och därmed är rörelsemängden bevarad i båda system.

Vi definierar tiden t_0 som det tar för A att röra sig avståndet d upp och ned i A 's referensram. Ändringen i rörelsemängd ges då av

$$\Delta p_{A,y} = -2m_A \frac{d}{t_0} - 2m_A \frac{d}{t_0} = -4m_A \frac{d}{t_0},$$

$$\Delta p_{B,y} = 2m_B \frac{d}{t_0} + 2m_B \frac{d}{t_0} = 4m_B \frac{d}{t_0},$$

där tiden t är tiden det tar för B att röra sig upp och ned i den betraktade referensramen. Eftersom rörelsen i y -riktning är klassisk, är denna tiden t_0 i B :s referensram. Vi transformerar därmed tillbaka och får

$$\Delta p_{B,y} = 4m_B \frac{d}{\gamma t_0}.$$

Fysikens lagar gäller i alla inertialsystem, vilket systemet vi betraktar är, och därmed är den totala ändringen i rörelsemängdsmoment lika med 0, vilket ger

$$m_B = \gamma m_A.$$

Eftersom rörelsen i y -riktning är klassisk, kan A :s massa nu ersättas av vilomassan m_0 , som är A :s massa mätt i sitt eget inertialsystem. Eftersom de två har samma vilomassa, ger detta

$$m = \gamma m_0.$$

Den relativistiska rörelsemängden ges därmed av

$$p = mv = \gamma m_0 v.$$

Relativistisk energi Newtons andra lag ger

$$F = \frac{d}{dt}(mv).$$

Om kraftsumman F får verka på en partikel som börjar från vilo, ges dens kinetiska energi av

$$T = \int F \cdot ds = \int \frac{d}{dt}(mv) \cdot v dt = \int v \cdot d(mv) = \int v^2 dm + mv \cdot dv.$$

Lorentztransformationen av massa ger

$$m^2 \gamma^2 = m_0^2, m^2(c^2 - v^2) = m_0^2 c^2.$$

Vid att beräkna differentialen av båda sidor får

$$2mc^2 dm - 2mv^2 dm - 2m^2 v \cdot dv = 0, c^2 m = v^2 dm + mv \cdot dv,$$

vilket insatt i integralen ger

$$T = \int c^2 dm = c^2(m - m_0) = m_0 c^2(\gamma - 1).$$

Detta kan alternativt skrivas som

$$mc^2 = T + m_0 c^2,$$

vilket tolkades som ett uttryck för totala energin som innehåller en konstant viloenergi $m_0 c^2$ (obs: Ej en potentiell energi!). Därmed ges den totala energin av

$$E = mc^2 = T + m_0 c^2.$$

Relation mellan energi och rörelsemängd Vi har nu fått

$$p^2 = \gamma^2 m_0^2 v^2, E^2 = \gamma^2 m_0^2 c^4.$$

Energien i kvadrat kan skrivas som

$$E^2 = \gamma^2 m_0^2 c^4 = \gamma^2 m_0^2 c^4 \left(\frac{1}{\gamma^2} + \beta^2 \right),$$

eftersom $\gamma = \frac{1}{\sqrt{1-\beta^2}}$. Vi får vidare

$$\begin{aligned} E^2 &= m_0^2 c^4 + m_0^2 v^2 c^2 \\ &= m_0^2 c^4 + p^2 c^2. \end{aligned}$$

2 Kvantmekanik

Brister i klassisk fysik Redan innan kvantmekaniken formulerades, fanns det brister i det experimentella beviset för den klassiska fysiken.

Ultravioletta katastrofen Ett bevis var att den klassiska förutsägelsen av svartkroppsstrålning var

$$I(\nu, T) = \frac{2kT\nu^2}{c^2},$$

som divergerar för stora frekvenser. Observationer av svartkroppsstrålning var naturligtvis inte i närheten av detta utan gick mot 0 även för höga frekvenser.

Max Planck sägs att ha upptäckt kvantmekaniken vid att härleda intensitetsfördelningen för svartkroppsstrålning under antagandet att energinivåerna i kroppen var diskreta kvanta av $h\nu$, där h är den nu införda Plancks konstant. Han fick

$$I(\nu, T) = \frac{2h\nu^3}{c^2} \frac{1}{e^{\frac{h\nu}{kT}} - 1}.$$

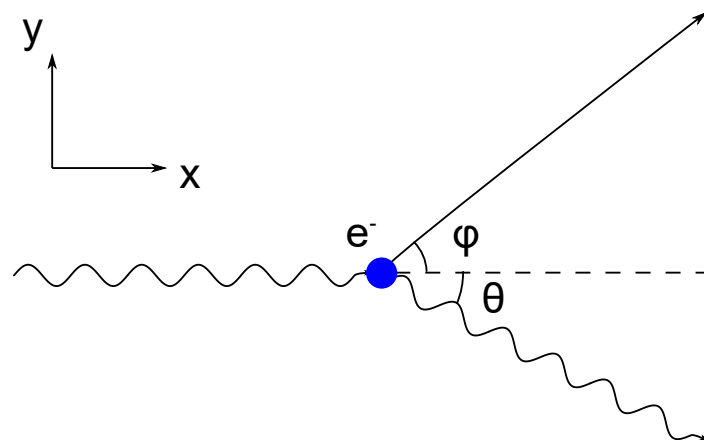
Denna går både mot 0 för höga frekvenser och beter sig som den klassiska förutsägelsen vid låga frekvenser. Einstein gissade senare att $h\nu$ var energien för partiklarna som bygger upp ljus - fotoner.

Fotoelektriska effekten Om man bestrålar metaller med elektromagnetisk strålning, frigörs elektroner (upptäckta vid det här laget) från metallet. Man kunne sätta metallet i närheten av en anod så att en spänningsskillnad mellan metallet och anoden kunde attrahera metaller till anoden. Vid att elektrisk koppla de två samman, kunde man mäta strömmen som orsakades av de frigjorda elektronerna. Det som observerades var:

- Det frigjordes bara elektroner om den inkommande strålningen hade en frekvens över en viss gränshänsfrekvens.
- Under denna gränshänsfrekvens spelade strålningsintensiteten ingen roll.
- Över gränshänsfrekvensen mättes den maximala elektronenergin som $E = h\nu - W$.

Detta var svårt att förklara med klassisk fysik.

Comptonspridning Elektromagnetisk strålning kan spridas på elektroner. Klassiskt är det svårt att förklara spridningsmönstret som uppstår, eftersom elektromagnetisk strålning är vågor. Däremot kan man anta att strålningen består av fotoner med rörelsemängd och energi enligt speciell relativitetsteori och resultaten från fotoelektriska effekten, som illustrerad i figur 4.

Figur 4: Illustration av studs mellan en foton och en elektron.

Energins bevarande ger

$$h\nu + m_{e,0}c^2 = E_e + h\nu'$$

och rörelsemängdens bevarande ger

$$\begin{aligned}h\frac{\nu}{c} &= h\frac{\nu'}{c}\cos\phi + p'_e\cos\theta, \\h\frac{\nu'}{c}\sin\phi - p'_e\sin\theta &= 0.\end{aligned}$$

Vi omformulerar förste rörelsemängdekvationen till

$$h\frac{\nu}{c} - h\frac{\nu'}{c}\cos\phi = p'_e\cos\theta$$

och kvadrerar för att få

$$h^2\frac{\nu^2}{c^2} - 2h^2\frac{\nu\nu'}{c^2}\cos\phi + h^2\frac{\nu'^2}{c^2}\cos^2\phi = p_e'^2\cos^2\theta.$$

Kombinerat med kvadratet av den andra rörelsemängdekvationen ger detta

$$h^2\frac{\nu^2}{c^2} + h^2\frac{\nu'^2}{c^2} - 2h^2\frac{\nu\nu'}{c^2}\cos\phi = p_e'^2.$$

Energins bevarande ger vidare

$$E_e = h\nu - h\nu' + m_{e,0}c^2.$$

Vi kvadrerar och kombinerar med massa-energi-sambandet från speciell relativitet och får

$$\begin{aligned}h^2(\nu - \nu')^2 + 2h(\nu - \nu')m_{e,0}c^2 + m_{e,0}^2c^4 &= p_e'^2c^2 + m_{e,0}^2c^4 \\&= h^2\nu^2 + h^2\nu'^2 - 2h^2\nu\nu'\cos\phi + m_{e,0}^2c^4, \\(\nu - \nu')m_{e,0}c^2 &= h\nu\nu'(1 - \cos\phi).\end{aligned}$$

Vi skriver nu om till våglängd och får

$$\begin{aligned}\left(\frac{c}{\lambda} - \frac{c}{\lambda'}\right)m_{e,0}c^2 &= h\frac{c^2}{\lambda\lambda'}(1 - \cos\phi), \\(\lambda' - \lambda)m_{e,0}c &= h(1 - \cos\phi), \\\lambda' - \lambda &= \frac{h}{m_{e,0}c}(1 - \cos\phi),\end{aligned}$$

alternativt i termer av energi

$$E' = \frac{1}{\frac{1 - \cos\phi}{m_{e,0}c^2} + \frac{1}{E}},$$

vilket stämde överens med experiment.

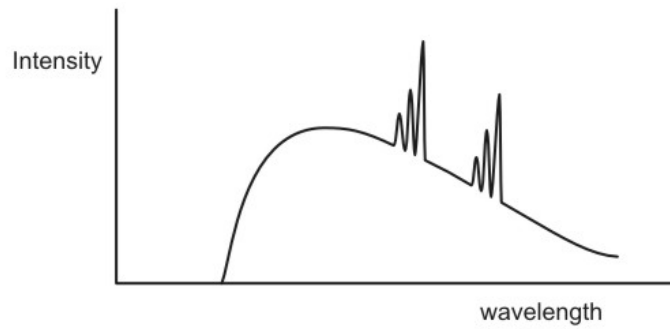
Röntgendiffraktion Röntgenstråler har ganska liten våglängd. För att få diffraktion med röntgenstrålning, kan man använda plan av atomer i fasta material. Man kan visa att diffraktionsvillkoret är

$$2d\sin\theta = n\lambda,$$

där θ är infallsvinkeln för strålningen och d är avståndet mellan atomplanen.

Röntgenspektra Om ett metall bestrålas av röntgenstrålning med olika våglängder, kan man använda en diffraktionsuppställning och mäta intensiteten som funktion av utgående vinkel. Eftersom man har ett spektrum av våglängder, får man konstruktiv interferens i ett intervall av vinklar. Braggs formel implicerar att den utgående vinkeln beror av våglängden till strålningen som interfererar konstruktivt, och det erhållna spektrumet från ett sådant experiment visas i figur 5.

Röntgenspektrumet är en superposition av ett kontinuerligt spektrum och vissa skarpa toppar. Den kontinuerliga delen kommer direkt från våglängdsspektrumet. De skarpa topparna kommer från excitationer av elektroner i metallet. När metallernas elektroner exiteras, skapas det en foton när de hoppar tillbaka till tillståndet med lägre energi, och detta orsakar intensitetstopparna.

Figur 5: Typiskt röntgenspektrum.

de Broglie-våglängd Kombinationen

$$E = h\nu, p = \frac{E}{c}$$

för fotoner fick de Broglie att hypotetisera att alla partiklar har en våglängd. Vid att kombinera resultaten ovan, var de Broglies hypotes att denna våglängden ges av

$$\lambda = \frac{h}{p}.$$

Detta kan i stället omformuleras till kinetisk energi vid att visa att

$$p = \sqrt{2Tm_0 + \left(\frac{T}{c}\right)^2},$$

vilket ger

$$\begin{aligned} \lambda &= \frac{h}{\sqrt{2Tm_0 + \left(\frac{T}{c}\right)^2}} \\ &= \frac{h}{\sqrt{2Tm_0}} \frac{1}{\sqrt{1 + \left(\frac{T}{c\sqrt{2Tm_0}}\right)^2}} \\ &= \frac{h}{\sqrt{2Tm_0}} \frac{1}{\sqrt{1 + \left(\frac{\sqrt{T}}{c\sqrt{2m_0}}\right)^2}} \\ &= \frac{h}{\sqrt{2Tm_0}} \frac{1}{\sqrt{1 + \frac{T}{2m_0c^2}}}. \end{aligned}$$

Davidsson-Germers experiment I detta experimentet besetrålades en nickelskatod normalt på sin yta med elektroner som accelererades med någon spänning, och reflekterade elektroner detekterades som funktion av vinkel ut från strålen. I detta experimentet uppmättes ett intensitetsmaximum vid en annan vinkel än 0, och med Braggs formel samsvarar detta maximumet med avståndet mellan atomplan i nickel.

Osäkerhetsprincipen Partiklars vågnatur kombinerad med Fourieranalys implicerar

$$\begin{aligned} \Delta p \Delta x &\geq \frac{\hbar}{2\pi}, \\ \Delta E \Delta t &\geq \frac{\hbar}{2\pi}. \end{aligned}$$